

*Ausiàs March i la «Vita nuova» de Dante**

Ausiàs March and Dante's «Vita nuova»

Lluís Cabré

Universitat Autònoma de Barcelona

lluis.cabre@uab.cat - ORCID: 0000-0002-1572-4461

Enviat: 4/2/2022; acceptat: 26/4/2022; publicat: 31/1/2023

RESUM: Aquest article argumenta que Ausiàs March va accedir a la *Vita nuova* íntegra, i que aquesta lectura fou determinant per a la concepció del cicle de 35 poesies adreçades a Llir entre cards (dona Teresa d'Híxar). S'hi analitzen amb detall la poesia XXIII de March i l'esment de Dante a la poesia XLV.

PARAULES CLAU: Ausiàs March; Dante; *Vita nuova*; poesia catalana del segle xv; Cants de mort.

ABSTRACT: This article argues that Ausiàs March read the whole of Dante's *Vita nuova*, and that such reading was crucial for him to conceive his 35 poems addressed to Llir entre cards (Dona Teresa d'Híxar) as a poetic cycle. March's poem XXIII and his reference to Dante in poem XLV are minutely analyzed.

KEYWORDS: Ausiàs March; Dante; *Vita nuova*; Fifteenth-century Catalan poetry; Death songs.

* Aquest article és part del Projecte PID2019-103874GB-Ioo finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación.

A Jane Whetnall

El propòsit d'aquesta nota és reflexionar sobre l'efecte que tingué la lectura de la *Vita nuova* en el jove Ausiàs March just abans de compondre el cicle de 35 poesies adreçat a Llir entre cards. En primer lloc, convé argumentar que la lectura es produí i fou determinant. Ho va afirmar Marcelino Menéndez y Pelayo (1883: 393) en termes generals. Arturo Farinelli (1922: 86) s'hi oposà: «io stenterei a credere ch'egli avesse conoscenza della *Vita Nova*, o di un'opera minore di Dante qualsiasi».¹ Amadeu Pagès (1911: 257) el seguí i, fidel a la seva idea que March era un trobador tardà, considerà que «on rapprocherait en vain de ses poesies la *Vita Nuova* et le *Convivio*». Tanmateix, els coneixements actuals de la difusió del Dante líric ens indiquen la probabilitat d'aquesta lectura. Melcior de Gualbes el conegué, amb especial esment al «Tanto gentile» (com demostraren Martí de Riquer 1954-56 i Anna Alberni 2002); Andreu Febrer imità les *rime petrose* (com demostrà Costanzo Di Girolamo 2003: 56-58) i segurament havia llegit el Dante *dolce* abans de 1401 (Cabrè & Torró 2015: 160); s'insinua aquest substrat en l'obra de Jordi de Sant Jordi (Riquer & Badia 1984: 126, 271) i sembla clar en alguns termes del seu coetani Lluís Icard, com ara l'adjectiu *benigna* (Torró & Cabré 2010: 261), ja en els anys del jove príncep i després rei Alfons IV, això és la cort que conegué Ausiàs March des de 1417 i a la qual restà plenament integrat des de 1425. És en aquesta data aproximada que podem suposar que començà a compondre les poesies a Llir entre cards, dona Teresa d'Híxar (Cabrè & Torró 2012), una de les quals (XIII) és datable el 1426-1427 (Pagès 1925: 18-19).²

Aquest argument de probabilitat restaria vàlid si Pere Bohigas no hagués anotat (1952-59: II, 86), a la tornada de l'elogi de dona Teresa (XXIII), que el «miracle» de March era paral·lel al «miracol» del «Tanto gentile». La tornada diu:

1. «Appunti su Dante in Spagna nell'Età Media», *Giornale Storico della Letteratura Italiana*, Supl. 8, 1902-1905, 1-104, recollit a Farinelli (1922), del qual cito.

2. Torró (2014: 264) ha suggerit que la divulgació de Dante es produí per mitjà de l'anomenada *silloge boccaccesca*. Per al contingut, cf. Gómez (2016: 178-179).

Llir entre cards, lo meu poder no fa
tant que pogués fer corona ·nvisible;
meriu-la vós, car la qui és visible
no-s deu posar lla on miracle està.
(XXIII, v. 41-44)³

Convé comparar-la amb el sonet de Dante sencer:

Tanto gentile e tanto onesta pare
la donna mia quand'ella altrui saluta,
ch'ogne lingua deven tremando muta,
e li occhi no l'ardiscon di guardare.

Ella si va, sentendosi laudare,
benignamente d'umiltà vestuta;
*e par che sia una cosa venuta
da cielo in terra a miracol mostrare.*

Mostrasi sì piacente a chi la mira,
che dà per li occhi una dolcezza al core,
che 'ntender no la può chi no la prova:

e par che de la sua labbia si mova
un spirito soave pien d'amore,
che va dicendo a l'anima: Sospira.
(VN xxvi, 5-7)⁴

Archer (1997: I, 119) recull aquest possible «record» de Dante, acceptat amb més seguretat posteriorment (Archer 2017: 240); Di Girolamo (2004: 433) acull la «reminiscència» amb prudència; Gómez & Pujol (2008: 138-150) reprenen la nota de Bohigas i anoten tota la poesia XXIII amb recurs a motius estilnovistes, potser amb una abundància no del tot documentable. Podríem pensar que *miracle* és només un terme, un simple record de lectura aïllat, però es pot demostrar que no és així. La poesia XXIII marcà època com a model de lloança d'una dama de l'alta noblesa. El 1451 Lleonard de Sos compongué una d'aquestes imitacions per a Elionor de Cardona, casada amb el marquès d'Oristany. La seva imitació, en vida d'Ausiàs March, prova que alguns seguidors contemporanis havien comprès perfectament que rere l'elogi de March hi havia el «Tanto gentile». Així, Lleonard de Sos glossa diversos motius ca-

3. Totes les cites de March procedeixen de l'edició de Pere Bohigas revisada (March 2000), però amb modernització de les grafies i algun canvi de puntuació.

4. El subratllat és meu. Totes les cites de la *Vita nuova* procedeixen de l'edició a cura de De Robertis (Alighieri 1984: 1-247).

racterístics de la poesia XXIII (com ara el *gest*) i escriu el vers «e no us coneix qui tantost no suspira», que sintetitza el verb de March («no-l coneix tal com lo qui és subtil», XXIII, v. 11) i el sospir que tanca el sonet de Dante («che va dicendo a l'anima: Sospira»).⁵ No caldria afegir que Lleonard de Sos, ausiasmarquista i conegut per la seva familiaritat amb la cort napolitana del Magnànim (Rodríguez Risquete 2016), també havia llegit la *Vita nuova* i reconeixia Dante rere l'elogi marquià. Els imitadors tenen aquest avantatge: revelen els coneixements literaris que ajuden a interpretar els autors majors.

Però la tornada de March diu més: si Llir entre cards és un miracle, tal com ho sembla Beatriu a Dante, és perquè, encara que li podria escaure la corona terrenal d'una reina —i ho diu enaltint la vescomtessa Teresa d'Híxar—, la seva virtut mereix la corona invisible d'un ésser espiritual. La imatge procedeix de la *Vita nuova*, no del sonet sinó de la glossa prèvia. Fixem-nos en el fragment [2] que comenta el segon quartet del «Tanto gentile», el del miracle:

Questa gentilissima donna, di cui ragionato è ne le precedenti parole, venne in tanta grazia de le genti, cha quando passava per via, le persone correano per vedere lei; onde mirabile letizia me ne giungea. E quando ella fosse presso d'alcuno, tanta onestade giungea nel cuore di quello, che non ardia di levare li occhi, né di rispondere a lo suo saluto; e di questi molti, sì come esperti, mi potrebbero testimoniare a chi non lo credesse. [2] Ella CORONATA E VESTITA D'UMILITADE s'andava, nulla gloria mostrando di ciò ch'ella vedea e udia. Diceano molti, poi che passata era: «Questa non è femmina, anzi è UNO DE LI BELLISSIMI ANGELI DEL CIELO». E altri diceano: «Questa è una meraviglia; che benedetto sia lo Signore, che sì mirabilmente sae adoperare!». [3] Io dico che ella si mostrava sì gentile e sì piena di tutti li piaceri, che quelli che la miravano comprendeano in loro una dolcezza onesta e soave, tanto che ridicare non lo sapeano; né alcuno era lo quale potesse mirare lei, che nel principio nol convenisse sospirare. [4] Queste e più mirabile cose da lei procedeano virtuosamente: onde io pensando a ciò, volendo ripligliare lo stilo de la sua loda, propuosi di dicere parole, ne le quali io dessi ad intendere de le sue mirabili ed eccellenti opera-

5. El text de Lleonard de Sos es comenta amb més detall a Cabré & Torró (2012: 100-101).

zioni; acciò che non pur coloro che la poteano sensibilmente vedere, ma li altri sappiano di lei quello che le parole ne possono fare intendere. Allora dissi questo sonetto, lo quale comincia: Tanto gentile.
(VN xxvi, 1-4)⁶

Dante descriu una Beatriu terrenal que sembla espiritual. Els predicatius *coronata* i *vestita* són metafòrics, és clar, per indicar la plenitud de la virtut de la dama, però la imatge d'ella coronada i vestida d'humilitat com un ésser celestial no pot ser més clara, i per això a tothom li sembla un àngel del cel, un miracle que davalla del cel a la terra, dit en vers. Més enllà de la imatge poètica el motiu ens certifica que March havia llegit la glossa en prosa i no sols el sonet.⁷ No caldria afegir que si March havia llegit la prosa de la *Vita nuova* és que l'obra li havia arribat sencera, ja que com a prosímetre es transmeté íntegra en els manuscrits conservats, i això exclou la possibilitat que March hagués conegut el «Tanto gentile» aïllat de la resta.

Amb tot, aquest record de lectura ho seria només com a culminació, a la tornada de la lloança, per identificació de Llir entre cards amb Beatriu. Una observació atenta de la glossa anterior mostra, tanmateix, que el «Tanto gentile» és un estímul major de la poesia XXIII. Gianfranco Contini (1947), en un nota ben coneguda sobre aquest sonet, argumentà que el seu tret més particular era la manifestació de l'evidència i el seu efecte necessari en l'espectador, en els altres: fixem-nos, per exemple, en les formes verbals «pare», «sentendosi», «par», «Mostrasi [...] a chi la mira», «par». No cal haver llegit el subtil assaig de Contini per adonar-se d'aquest punt de vista. Només fa falta haver llegit la glossa prèvia, ni que sigui grosserament, i observar-hi els fragments (marcats en cursiva en la cita anterior) que manifesten els efectes de Beatriu: en els qui l'han vista («esperti») i resten plens de virtut en el cor i en poden donar fe als qui no s'ho creuen; en els qui se la

6. Són meves les versaletes, que indiquen la font, i la cursiva, que destaca fragments comentats una mica més avall.

7. Un altre imitador de la poesia XXIII de March elaborà sobre aquests termes clau: Hugo de Urriés deia a la infanta Leonor de Navarra que portava la «corona de los prudentes» i que «La presencia angelical | tenéis toda parceda». Vegeu Cabré & Torró (2012: 100 n. 37).

miren i n'absorbeixen dins seu («compredeano») una dolçor inefable, impossible d'expressar amb paraules; en el mateix poeta, que, volent lloar-la, voldria expressar les «operazioni» ('efectes') admirables no sols per als qui la poden veure físicament ans per a tots els altres.

Aquest mateix punt de vista domina la poesia XXIII de March. Com ho fa Dante, i com en qual-sevol elogi canònic, el poeta afirma que les virtuts de la dama lloada són inexpressables («Tots som grossers en poder explicar», XXIII, v. 17; cf. «ridicere non lo sapeano»), però ho diu, com Dante, posant l'accent en la visió que en tenen els altres: inaccessible als joves que la desitgen (XXIII, v. 19-20), dona Teresa es mostra per la vista als grossers i es manifesta pel gest —la troballa marquiàna— als qui en veuen l'interior (XXIII, v. 7-16). Com al «Tanto gentile», a la poesia XXIII hi ha una distinció entre els testimonis oculars i el qui no hi són («Tot mon parlar als qui no us hauran vista | res no valrà», XXIII, v. 5-6) i una voluntat d'expressar que l'admirador («entenent», en March) rep un plaer, un efecte que paralitza la sensualitat (XXIII, v. 37-40), equivalent a la «dolcezza onesta» que penetra l'interior dels admiradors de Beatriu. Si no consta una lloança enfocada d'aquesta manera abans de Dante, haurem de convenir que March s'hi inspirà, amb dicció i recursos retòrics propis, naturalment.⁸ L'èxit del seu elogi en bona part es deu a la fama de dona Teresa d'Híxar en aquell temps. Per virtut de la retòrica, però, aquesta peça esdevingué una lliçó de càtedra per als qui havien de lloar una dama de l'alta noblesa.⁹ Els imitadors hi reconegueren la petja de Dante en algun cas, o bé s'adonaren que l'elogi era diferent perquè enfocava els admiradors, o millor dit, perquè a través dels efectes en els altres espiritualitzava la dama —en aquest sentit, l'efecte del «Tanto gentile» casa a la perfecció amb el lloc retòric de l'exordi de March (Espadaler 1985), la protesta de veritat que deixa «a part» els poetes cortesans que han escrit lloances moguts per un «escalf» o passió sensual que els torba fins al punt que «traspassen veritat» (XXIII, v. 1-4). El voler de March, tal com s'expressa en aquesta poesia, vol

8. March tenia coneixement de la tòpica laudatòria com es pot observar a la poesia LXXII en elogi del rei Alfons (Cabré 2016).

9. Vegeu Cabré & Torró (2012: 97-102), amb exemples que porten a Barcelona, Nàpols, Navarra i Sardenya.

ser només intel·lectual, digne d'una senyora que culmina un *nosce te ipsum* cristià (XXIII, v. 29-30);¹⁰ el miracle que encarna Llir entre cards s'hi acorda amb precisió.

Argumentat que March havia accedit a la *Vita nuova* amb la prosa, és a dir sencera, convé passar a la reflexió. Hom podria començar a buscar paral·lels literals entre aquesta obra i la poesia marquiàna.¹¹ A la meua manera de veure, aquesta no és una qüestió essencial. March tenia una cultura llibresca pròpia i no li calia haver llegit Dante per escriure com escriu al cicle Llir entre cards: el mateix senyal (extret de Cant 2,2) ja indica que hi projectava la mística cistercenca i molt probablement els sermons marians de sant Bernat sobre el Càntic dels càntics. La qüestió primordial, diria, és demanar-se com se li acudí escriure 35 poesies per a dona Teresa quan la tradició posttrobadoresca, que avui coneixem en miscel·lànies com ara el cançoner Vega-Aguiló, només presentava agrupacions breus o peces adreçades ocasionalment a una dama i sense suport de cap fil d'una relació continuada.¹² El model del *Canzoniere* era impossible el 1425, no caldria dir-ho, quan ni tan sols existia el *primo petrarchismo* a Itàlia.¹³ La *Vita nuova*, en canvi, devia oferir a un lector de principis del segle xv una novetat extraordinària: per primera vegada hi havia un relat sentimental, una història d'amor fonamentada en la lírica i amb

10. Vegeu en aquest punt el comentari de Badia (1993: 163-165), que també accepta l'origen dantesco del «miracle» i matisa amb criteri l'assimilació d'aquest model. Cf. Cabré & Ortín (2014: 366).

11. Vegeu Pinto (2003), s. v. March a l'índex de noms. En algun d'aquests paral·lels (Pinto 2003: 300) hi ha una afinitat verbal: compareu «ché Amore non è per sé si come sustanzia, ma è uno accidente in sustanzia» (VN xxv, 1) amb «Accidente és Amor e no substança» (March XCII, v. 191). Tot i així, March no podia aprendre què era l'*accidens amoris* llegint una frase de Dante sense més explicació. El concepte és evident a XVIII, v. 17 («Si fos Amor substança raonable») per a Llir entre cards.

12. Les quinze poesies líriques d'Andreu Febrer són, en aquest sentit, un precedent massa tímid (Cabré & Torró 2015).

13. Alguns estudiosos han adduït Petrarca per suposar una ordenació d'autor del conjunt de l'obra marquiàna, no pas d'un cicle, per bé que el mateix fet que March faci servir diversos senyals ja contradia el model d'una sola Laura, com entengueren perfectament els qui van petrarquitzar la seva obra al segle xvi (Lloret 2013: 93 n. 57, 177 n. 30).

un marc narratiu, tènue però suficient per enquadrar-hi una trentena de poesies (sonets o peces molt més llargues) sense altra cronologia que un seguit de circumstàncies externes presents a les proses que construeixen el relat. La novetat del cicle adreçat a Llir entre cards no es troba sols en el nombre de poesies —cançons de tres a set cobles en general, però ja amb una de vuit (LXIX) i una de dotze (XLV)—, sinó en el fet que és verament un cicle, és a dir, que es concep en el marc mental d'una relació que dura en el temps («car són cinc anys passats», diu March a XIV, v. 18) i amb allusions a la circumstància externa que el delimita o el pauta (e. g. a la «dona tan vil» que havia estimat abans, segons XLVIII, v. 8).¹⁴

Per mitjà de les proses, la *Vita nuova* fa explícites un seguit de circumstàncies externes a manera de *razos* que es van encadenant, des de la tímidesa d'arrel trobadoresca a diversos encontres amb amics i altres dames —amb el públic o amb l'entorn fictici— alternats amb explicacions sobre les visions que Dante té en la fantasia, l'adreçament a Amor o la raó de les lloances. També en March trobarem peces sobre la tímidesa (e. g. XIX, LV), una consciència aguda del col·lectiu d' enamorats (e. g. «Oh amadors», LV, v. 33 i cf. LXIX, v. 1), adreçaments a Amor (e. g. LXIX, v. 57), una visió d'Amor revelant-se en la fantasia («Fantasiant, Amor a mi descobre», XVIII, v. 1) i lloances (XXIII, LVI), si bé sovint amb l'ombra de la vergonya, la por i la temptació carnal (l'amor follia de XXIV), ja que Ausiàs March —convé insistir-hi— és un poeta ben diferent de Dante. La noció que era possible filar estats d'ànim i punts de vista diversos per fer-ne un conjunt trobava un model en la *Vita nuova*, perquè al capdavant era el testimoni d'una història d'amor per una dama terrenal, Beatriu, una història que per força el lector medieval devia considerar tan real com ho era la de March amb Teresa d'Híjar.

La circumstància més extraordinària en aquest relat és la mort de Beatriu, cridada pel Senyor a «gloriare sotto la insegna di quella regina benedetta virgo Maria» (VN xxviii, 1); Dante la plora sabent-la «in l'alto cielo | nel reame ove li angeli hanno pace» (VN xxxi, 10), i el seu dolor

14. Les referències externes al text abunden en la poesia de March. En el cicle a Llir entre cards, vegeu XXXVIII, v. 1-14 i 25-26, o LV, v. 35, entre altres.

perdura com a mostra d'amor (VN xxxix-xli); acaba desitjant, quan mori, «che la mia anima se ne possa gire a vedere la gloria» de la beata Beatriu (VN xlii, 3). Si March lloava Llir entre cards amb Beatriu *in mente* a la poesia XXIII, sembla coherent pensar que aquesta història d'amor més enllà de la mort sigui la que esmenta a la poesia culminant del cicle a Llir entre cards:

Oh bon Amor, a qui mort no triümfia,
segons lo Dant història reconta!
E negun seny presumir no s'ocupe
contra tu fort victòria consegue;
e cossos dos amb una arma governes
per la virtut que d'amistat s'engendra!
Cell qui de tu lo terme pensa atènyer
no sap de tu, d'ignorança és deixeble.
(XLV, v. 89-96)¹⁵

La referència a un relat («història», «reconta») casa millor amb la *Vita nuova* que no pas amb la *Commedia*, difícilment definible com una història o narració de l'amor entre Dante i Beatriu. Potser amb consciència d'aquesta dificultat, s'ha suggerit també que la «història» faria referència al relat de l'amor entre Paolo i Francesca al famosíssim cant V de l'*Inferno*.¹⁶ Tanmateix, llegint rectament, sembla molt inadequat que la culminació de l'amor espiritual professat a Llir entre cards, una «amistat» pura, es compari amb el de dos amants condemnats a l'infern. És més natural, en conclusió, creure que el poeta pensava en

15. Al primer vers entenc que *Amor* és personificat, en masculí (Di Girolamo 2004: 180).

16. El prestigi de la gran obra de Dante explica que s'hagi sostingut aquesta identificació, sigui amb el conjunt de la *Commedia* (Torràs i Bages, Pagès), sigui amb el cant V de l'*Inferno* (Sanvisenti, Farinelli): ho resumeix Bohigas (1952-59: II, 158). La lliçó *Dant historial*, de testimonis tardans (Bade), pot haver-hi influït (cf. Farinelli 1922: 86-87). A Cabré (1998: 146-148) defensava la identificació amb la història de Paolo i Francesca amb un argument basat en la ficció literària, i aprofito per desdir-me'n. D'acord amb alguns préstecs segurs (e. g. *Inferno* II, v. 1-4 visible a XXVIII, v. 1), March coneixia la *Commedia*, però encara no s'ha demostrat que la llegís sencera i pogués relacionar la referència a Beatriu a *Inferno*, II amb la seva aparició substituïnt la guia de Virgili. No és improbable que March hagués llegit la versió catalana d'Andreu Ferrer (1429), com ha suggerit Di Girolamo (1997). Aquestes qüestions demanen més investigació.

la *Vita nuova*, el relat de l'amor d'un home encara viu que estima l'ànima de l'enamorada morta.¹⁷

El vocabulari i els motius d'aquest passatge (i altres) de la poesia XLV es retroben en textos espirituals contemporanis com ara els d'Antoni Canals en tractar de la *dilectio Dei* autèntica —un amor sense terme ni mesura—, i això indica de nou que March s'expressava a partir de la seva pròpia cultura.¹⁸ L'esment a la història que narra Dante, si s'accepta que es tracta de la *Vita nuova*, simplement confirma que aquesta obra és un estímul cabdal del cicle a Llir entre cards, o millor dit, de l'ambició espiritual que el presideix i justifica el senyal que el defineix, per moltes ombres carnals que hi interfereixen enriquint-ne el conjunt i allunyant-lo de Dante.

Aquest model literari podria explicar, de passada, un element de la gènesi dels anomenats Cants de mort —un epígraf fruit de la petrarquització de March al segle XVI. De fet, són poesies d'amor adreçades a l'ànima separada (o esperit) d'una dama estimada en vida. També Dante segueix escrivint i debatent sobre el dolor i el sentiment després de la mort de Beatriu, però amb una diferència: Dante sap que ella és al cel entre àngels; March tem que l'ànima d'ella s'hagi condemnat per culpa seva (XCVI, v. 17-32). Dante escrivia sobre l'amor imaginat per una noieta; March potser escrivia sobre l'amor adreçat a la vídua Teresa d'Híxar, una estimació que, fos quina fos la relació real, per força queia en el camp de l'adulteri. Aquesta és una de les raons per les quals s'ha argumentat que la destinatària dels Cants de mort deu ser dona Teresa i no pas una esposa del poeta (Cabrè & Ortín 2014: 382-386). Aquest argument extratextual potser dirà ben poc a un lector educat en la crítica formalista dominant al segle XX, però convé tenir-lo en compte quan es fa atenció a la tradició literària.

17. Ho proposà Pinto (2003: 37 i 406) en una edició bilingüe de la *Vita nuova*. Sense tenir-ne coneixement, es suggerí després a Cabrè & Ortín (2014: 380).

18. Cf. Cabrè (1998: 146-148), citant l'*Escala de contemplació* de fra Canals.

◆ Referències bibliogràfiques

- ALBERNI, Anna, 2002: «El cançoner Vega-Aguiló: una proposta de reconstrucció codicològica», *Literaura i cultura a la Corona d'Aragó (s. XIII-XV)*, ed. Lola Badia, Miriam Cabré i Sadurní Martí, Barcelona, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 151-171.
- ALIGHIERI, Dante, 1984: *Opere minori*, tom I, part I, ed. Domenico de Robertis i Gianfranco Contini, Milà-Nàpols, Riccardo Ricciardi.
- ARCHER, Robert, ed., 1997: Ausiàs March, *Obra completa*, 2 vol., Barcelona, Barcanova.
- ARCHER, Robert, ed., 2017: Ausiàs March, *Dictats. Obra completa*, trad. esp. Marion Coderch i José María Micó, Madrid, Càtedra.
- BADIA, Lola, 1993: *Tradició i modernitat als segles XIV i XV: estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, València-Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BOHIGAS, Pere, ed., 1952-59: Ausiàs March, *Poesies*, 5 vol., Barcelona, Barcino.
- CABRÉ, Lluís, 1998: «Llum i tenebres: l'amor segons Ausiàs March a la poesia XLV», *Lectures d'Ausiàs March (15 de gener-10 de desembre de 1997)*, [ed. Albert Hauf], València, Fundació Caixa, 131-152.
- CABRÉ, Lluís, 2016: «Ausiàs March e Alfonso il Magnanimo», *L'immagine di Alfonso il Magnanimo tra letteratura e storia, tra Corona d'Aragona e Italia*, ed. Fulvio Delle Donne i Jaume Torró Torrent, Florència, SISMEL-Edizioni del Galluzzo, 177-193.
- CABRÉ, Lluís; ORTÍN, Marcel, 2014: «Ausiàs March», *Història de la literatura catalana. Literatura medieval, II: segles XIV i XV*, dir. Lola Badia, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Barcino-Ajuntament de Barcelona, cap. 13.1-2, 353-397.
- CABRÉ, Lluís; TORRÓ, Jaume, 2012: «Dona Teresa d'Híxar o Llir entre cards: para la cronologia de la obra de Ausiàs March», *Bulletin of Hispanic Studies*, 89, 91-102.
- CABRÉ, Lluís; TORRÓ, Jaume, 2015: «La poesia d'Andreu Febrer: el trobar ric i el Dante líric», *Medioevo Romano*, 39, 152-165.
- CONTINI, Gianfranco, 1947: «Esercizio d'interpretazione sopra un sonetto di Dante», *L'immagine*, 5 (novembre-deseembre), 289-295.
- DI GIROLAMO, Costanzo, 2003: «La Versification catalane médiévale entre innovation et conservation de ses modèles occitanes», *Revue des Langues Romanes*, 107, 41-74.
- DI GIROLAMO, Costanzo, ed., 2004: Ausiàs March, *Páginas del Cancionero*, trad. esp. José María Micó, Madrid-Buenos Aires-València, Editorial Pre-textos.
- DI GIROLAMO, Costanzo, 1997: «Ausiàs March e Dante», *Bollettino del Rialc*, <<http://www.riale.unina.it/bollettino.htm>> (consulta 31.12.2021).
- ESPADALER, Anton M., 1985: «Sobre el poema XXIII d'Ausiàs March», *Homenatge a Antoni Comas. Miscel·lània*

- in memoriam*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 121-131.
- GÓMEZ, Francesc J., 2016: «Dante en la cultura catalana a l'entorn del Casal de Barcelona (1381-1410/12)», *Magnificat Cultura i Literatura Medievals*, 3, 161-198, <<http://ojs.uv.es/index.php/MCLM>> (consulta 31.01.2021).
- GÓMEZ, Francesc J.; PUJOL, Josep, ed., 2008: Ausiàs March, *Per haver d'amor vida. Antologia comentada*, Barcelona, Barcino.
- FARINELLI, Arturo, 1922: *Dante in Spagna – Francia – Inghilterra – Germania (Dante e Goethe)*, Torí, Fratelli Bocca, editori.
- LLORET, Albert, 2013: *Printing Ausiàs March: Material Culture and Renaissance Poetics*, Madrid, Centro para la Edición de los Clásicos Españoles.
- MARCH, Ausiàs, 2000: *Poesies*, ed. Pere Bohigas, revisada per Amadeu-J. Soberanas i Noemí Espinàs, Barcelona, Barcino.
- MENÉNDEZ Y PELAYO, Marcelino, 1883: *Historia de las ideas estéticas en España*, vol. I, Madrid.
- PAGÈS, Amédée, 1911: *Auzias March et ses prédécesseurs: essai sur la poésie amoureuse et philosophique en Catalogne aux XIVe et XVe siècles*, París, Honoré Champion.
- PAGÈS, Amédée, 1925: *Commentaire des poésies d'Auzias March*, París, Honoré Champion.
- PINTO, Raffaele, ed., 2003: Dante Alighieri, *Vida nueva*, ed. bilingüe, trad. esp. Luis Martínez de Merlo, Madrid, Cátedra.
- RIQUER, Martí de, 1954-56: «Miscelánea de poesía medieval catalana», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 26, 51-85.
- RIQUER, Martí de; BADIA, Lola, ed., 1984: *Les poesies de Jordi de Sant Jordi, cavaller valencià del segle XV*, València, Tres i Quatre.
- RODRÍGUEZ RISQUETE, Francisco Javier, 2016: «La nau de Lleonard de Sos de Barcelona a Nàpols», *L'immagine di Alfonso il Magnanimo tra letteratura e storia, tra Corona d'Aragona e Italia*, ed. Fulvio Delle Donne i Jaume Torró Torrent, Florència, SISMEL-Edizioni del Galluzzo, 195-220.
- TORRÓ, Jaume, 2014: «La poesia cortesana», *Història de la literatura catalana. Literatura medieval, II: segles XIV i XV*, dir. Lola Badia, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Barcino-Ajuntament de Barcelona, cap. 12, 261-352.
- TORRÓ, Jaume; CABRÉ, Lluís, 2010: «Una nova identificació del poeta Lluís Icard, en l'entorn de Margarida de Prades i Maria de Castella», *Estudis Romànics*, 32, 249-265.